

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3-SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Г.Х.Собирова	
Флавоноиды и их антидиабетические эффекты: клеточные механизмы	542
M.A.Toshtemirova	
Bakteriya hujayrasi qo'shilmalari va kapsulalari	546
M.A.Toshtemirova	
O'simliklardan tabiiy dori preparatlar olish	549
M.A.Toshtemirova	
Tayoqchasimon va sharsimon bakteriyalar va spiroxetalar, ularning morfologiyasi	552
F.R.To'xtasinov	
Bodring ekini nematodalarining mavsumiy dinamikasi (Oltiariq tumani misolida)	556
F.R.To'xtasinov	
Pomidor rivojlanish davrlarida fitonematodalarining turlar tarkibi va miqdor dinamikasi.....	562
F.R.To'xtasinov	
Kartoshka o'simligida uchrovchi fitonematodalarining turlar xilma-xilligi va ekologik-trofik guruxlari	566
Sh.Q.Yuldasheva, D.X.Mo'ydinova	
Ninachilarni tabiatda tarqalishi va unga ta'sir etuvchi omillar	570
Sh.Q.Yuldasheva, M.I.Teshaboyeva	
Farg'ona vodiysi nok bog'lari hosildorligiga nok shirinchasining ta'siri	573
Sh.Q.Yuldasheva, S.Nosirova	
Anjirning asosiy zararkunandalarini tur tarkibi va ularga qarshi uyg'unlashgan kurashish tizimining afzalliklari	577
Sh.Q.Yuldasheva	
<i>Panaphis juglandis</i> shirasining morfologik belgilari variatsiya ko'rsakichlarini o'ziga xosligi.....	581
A.A.Yoqubov	
Kuzgi tunlam (<i>Agrotis segetum</i> (Denis & Schiffermüller) 1775) lichinkalari rivojlanishiga tuproq namligining ta'siri	586
K.X.G'aniyev	
<i>Aphis pomi</i> va <i>Aphis punicae</i> shiralarining biologik xususiyatlari (Sirdaryo viloyati misolida).....	590
O.I.Qayumova	
<i>Hyles euphorbiae</i> (Linnaeus, 1758) ning (Lepidoptera, Sphingidae) morfologik tavsifi	594
O.I.Qayumova	
Janubiy Farg'onaning Sphingidae oilasi kapalaklari ozuqa ixtisosligi.....	599
T.E.Xomidova	
Ko'krak saratonining biologik markerlari	604
T.E.Xomidova, S.Isroiljonov	
Ko'krak bezi saraton oldi holatlarining skrining muammolari (Farg'ona viloyati misolida).....	608
A.M.Turgunova, Ch.Sh.Abdugaxhorova, B.M.Sheraliyev	
Katta Farg'ona kanali va chodaksoyda tarqalgan Kushakevich yalangbalig'ning morfologik xususiyatlari.....	612
D.B.Fayziyeva, S.K.Allayarov	
Amudaryo havzasi endemigi <i>Oxyaemacheilus oxianus</i> (Kessler, 1877) (Teleostei: Nemacheilidae) ning morfologik tahlili.....	616
I.I.Zokirov, M.A.Axmadjonova	
Uzunburun qo'ng'izlar (Coleoptera: Curculionidae)ning tarqalishi va ozuqa spektriga oid yangi ma'lumotlar	621
G.M.Zokirova, M.Sh.Ro'ziboyev	
Farg'ona vodiysida qayd etilgan ko'l baqasi (<i>Pelophylax ridibundus</i>) va yashil qurbaqaning (<i>Bufo pewzowi</i>) tur tavsifi	627
G.M.Zokirova, Z.A.Ibrohimova	
Koksinellid qo'ng'izlari (Coleoptera: Coccinellidae) vakillarining trofik munosabati	632
G.M.Zokirova, N.A.Xomidova	
Oltinko'z (Chrysopidae: Chrysoperla) entomofagini ko'paytirish biologiyasi.....	636
G.M.Zokirova, M.A.Masodiqova, I.B.Hoshimova	
Erebidae (Insecta: Lepidoptera) oilasi faunasiga doir yangi ma'lumotlar	640
G.M.Zokirova, A.Q.Saidjamolov	
Markaziy Farg'ona hududining ayrim shiralariga (Hemiptera: Aphididae) doir ma'lumotlar	643

UO'K: 581.1

O'SIMLIKlardan TABIIY DORI PREPARATLAR OLISH**ПОЛУЧЕНИЕ НАТУРАЛЬНЫХ ЛЕКАРСТВ ИЗ РАСТЕНИЙ****OBTAINING NATURAL MEDICINES FROM PLANTS****Toshtemirova Muazzam Akmaljonovna**

Farg'ona davlat universiteti zoologiya va umumiy biologiya kafedrasida katta o'qituvchisi
pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Dorivor o'simliklar asrlar davomida turli kasalliklarni davolash va farovonlikni oshirish uchun ishlatilgan. Ushbu maqolada dorivor o'simliklardan preparatlarni olish jarayoni, ularning terapevtik afzalliklarini maksimal darajada oshiradigan tizimli yondashuvni o'z ichiga oladi.

Аннотация

Лекарственные растения на протяжении веков использовались для лечения различных недугов и улучшения самочувствия. В этой статье рассматривается процесс извлечения лекарственных растений, систематический подход, который максимизирует их терапевтический эффект.

Abstract

Medicinal plants have been used for centuries to treat various ailments and promote well-being. This article covers the process of extracting medicinal plants, a systematic approach that maximizes their therapeutic benefits.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, preparatlar, efir moylari, damlama, qaynatma.

Ключевые слова: лекарственные растения, препараты, эфирные масла, настой, отвар.

Key words: medicinal plants, preparations, essential oils, infusion, decoction.

KIRISH

Hozirgi kunga kelib dorivor o'simliklarga bo'lgan talab yanada ortib bormoqda. Shuning uchun dorivor o'simliklarni o'rganish, ularning kasalliklarga ta'sir kuchi bilish, ulardan dori-darmon vositalarini tayyorlash dolzarb mavzulardan hisoblanadi. Ma'lumki, dunyo miqyosida farmatsevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 50% i dorivor o'simliklar xom-ashyosidan tayyorlanmoqda. Mutloq ko'pchilik mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika sanoatini jadallik bilan rivojlanishi bunday korxonalarning dorivor o'simliklar xom-ashyosiga bo'lgan talabni keskin ortishiga sabab bo'lmoqda. Shuni ta'kidlash lozimki, tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklar zaxiralarining chegaralanganligi tufayli farmatsevtika sanoati korxonalarning dorivor o'simliklar xom-ashyosiga bo'lgan talabini, asosan, dorivor o'simliklar o'stirish orqaligina qondirish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'simliklardan tabiiy dorivor preparatlar olish uchun Mametov M.I., Engalichev M.P. ning Morfologicheskie i reproduktivnye osobennosti rasteniy *Physalis ssp.* В условиях умеренного климата, Кильчевский А.В. Хотылева Л.В. ning Генетические основы селекции растений, Валиханова Г.Ж. ning Культура клеток растений как объект биотехнологии nomli kitoblari va ma'ruza matnlarida yoritib berilgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Dorivor o'simliklardan preparatlar olishning birinchi bosqichi ma'lum bo'lgan terapevtik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda to'g'ri o'simlik turlarini tanlashdir. Ushbu tanlov jarayoni ko'pincha an'anaviy bilimlar, ilmiy tadqiqotlar va me'yoriy ko'rsatmalarga asoslanadi. O'simliklar aniqlangandan so'ng, ular bioaktiv birikmalarning eng yuqori konsentratsiyasini ta'minlash uchun optimal vaqtda yig'ib olinadi. O'rim-yig'imdan keyin o'simliklar shifobaxsh xususiyatlarini saqlab qolish uchun ehtiyotkorlik bilan quritiladi. Havoda quritish yoki suvsizlantirish kabi to'g'ri quritish

usullari mog'or paydo bo'lishi va faol birikmalarning degradatsiyasini oldini olishga yordam beradi. Quritgandan so'ng, o'simliklar keyingi ishlov berishgacha kuchini saqlab qolish uchun salqin va qorong'i joyda saqlanadi. Ekstraksiya dorivor o'simliklardan bioaktiv birikmalar olishning asosiy bosqichidir. Ekstraksiyaning keng tarqalgan usullari orasida kerakli birikmalarni olish uchun o'simlik moddasi erituvchiga namlangan maseratsiya va efir moylarini chiqarish uchun o'simlik materialini isitishni o'z ichiga olgan distillash kiradi. Ushbu usullar turli preparatlarda foydalanish uchun faol moddalarni konsentratsiyalashga yordam beradi. Biologik faol birikmalar olingandan so'ng ular turli xil preparatlar, masalan, damlamalar, choylar, moylar yoki kapsulalar shaklida shakllantiriladi. Formulyatsiya, ularning samaradorligi va barqarorligini oshirish uchun faol moddalarni boshqa ingredientlar bilan birlashtirishni o'z ichiga oladi. Yakuniy mahsulotning xavfsizligi va samaradorligini ta'minlash uchun sifatni nazorat qilish choralari, jumladan, tozalik va quvvatni tekshirish zarur.

Dorivor o'simlik preparatlaridan to'g'ri foydalanish va dozalarini tushunish optimal foyda olish uchun juda muhimdir. Dozalash bo'yicha tavsiyalar insonning yoshi, sog'lig'i holati va davolanayotgan o'ziga xos holatga qarab farq qilishi mumkin. Tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayder yoki o'simlik shifokori bilan maslahatlashish har bir kishi uchun tegishli dozani aniqlashga yordam beradi. Dorivor o'simliklardan preparatlar olish tabiatning shifobaxsh salohiyatidan foydalanadigan yaxlit yondashuvdir. Ushbu preparatlar salomatlikni mustahkamlash uchun an'anaviy davolash vositalarida, qo'shimchalarda va integrativ terapiyada qo'llaniladi. O'simliklar shifobaxsh xususiyatlarga ega bo'lgan juda ko'p bioaktiv birikmalarni sintez qiladi. Moychechakning tinchlantiruvchi ta'siridan tortib, echinasyaning immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlarigacha o'simliklar tabiiy dori vositalarining boy manbasini taklif etadi. O'simliklardan tabiiy dorivor preparatlarni olish jarayoni ilm-fan va an'ana o'rtasidagi nozik raqsn o'z ichiga oladi. Botanika mutaxassislari o'simlikning foydali birikmalarini olish uchun turli xil ekstraksiya usullaridan foydalangan holda o'simlik materiallarini diqqat bilan tanlaydilar va yig'adilar. Uyda shifobaxsh o'tlar bog'ini etishtirish yoki obro'li yetkazib beruvchilardan o'simlik asosidagi dori vositalarini sotib olish, tabiiy dorivor preparatlardan foydalanish sayohati o'simliklarning shifobaxsh kuchiga chuqur hurmat bilan boshlanadi. Sintetik dorilar ko'pincha sog'liqni saqlash sohasida ustunlik qiladigan dunyoda tabiiy dorivor preparatlarga bo'lgan qiziqishning qayta tiklanishi davolanishga yanada yaxlit yondashuvga qaytishdan dalolat beradi. Dorivor o'simliklardan preparatlar olish bu botanika mo'jizalarida mavjud bo'lgan terapevtik birikmalarni ajratib olish va ulardan foydalanish uchun ehtiyotkorlik va tizimli jarayonni o'z ichiga oladi. Dorivor o'simliklardan preparatlar olishning bir necha asosiy bosqichlari:

Birinchi qadam shifobaxsh o'simliklarni ma'lum terapevtik xususiyatlariga va ular ko'rib chiqadigan o'ziga xos sog'liq muammolariga qarab ehtiyotkorlik bilan tanlashdir. Barglari, gullari, ildizlari yoki qobig'i kabi o'simlikning turli qismlarida bioaktiv birikmalarning turli konsentratsiyasi bo'lishi mumkin. O'simliklarni o'z vaqtida yig'ib olish dorivor birikmalarning kuchini ta'minlash uchun juda muhimdir. Fasl, kun vaqti va o'sish bosqichi kabi omillar o'simlikdagi faol moddalar konsentratsiyasiga ta'sir qilishi mumkin. O'rim-yig'imdan keyin o'simliklar odatda dorivor xususiyatlarini saqlab qolish uchun quritiladi. To'g'ri quritish texnikasi faol birikmalarning mog'orlanishi va degradatsiyasini oldini olishga yordam beradi. Quritgandan so'ng, o'simliklar kuchini saqlab qolish uchun salqin va qorong'i joyda saqlanadi. Keyingi bosqich o'simlik materialidan bioaktiv birikmalarni ajratib olishni o'z ichiga oladi. Ekstraksiyaning keng tarqalgan usullariga maseratsiya, infuzion, qaynatma va distillash kiradi. Har bir usul o'simlikning o'ziga xos xususiyatlariga va kerakli tayyorgarlikka moslashtirilgan. Faol birikmalar ekstraksiya qilingandan so'ng, ularni turli xil preparatlar, masalan, damlamalar, choylar, moylar, malhamlar yoki kapsulalar shaklida shakllantirish mumkin. Formulyatsiya jarayoni barqaror va samarali mahsulotni yaratish uchun ajratilgan birikmalarni mos tashuvchilar yoki erituvchilar bilan birlashtirishni o'z ichiga oladi. Dori vositalarining xavfsizligi va samaradorligini ta'minlash uchun sifat nazorati choralari muhim ahamiyatga ega. Bu tartibga solish standartlariga javob berish va iste'molchilar xavfsizligini ta'minlash uchun tozalik, quvvat va ifloslantiruvchi moddalarni tekshirishni o'z ichiga olishi mumkin. Dori vositalarining to'g'ri qo'llanilishi va dozasi tushunish optimal terapevtik samaraga erishish uchun juda muhimdir. Dozalash bo'yicha tavsiyalar insonning sog'lig'iga, yoshiga va boshqa omillarga qarab farq qilishi mumkin. Ushbu bosqichlarni ehtiyotkorlik va diqqat bilan bajarish orqali o'simliklardan dorivor preparatlarni samarali olish va tabiat dorixonasining shifobaxsh salohiyatini ochish mumkin.

XULOSA

Dorivor o'simliklardan preparatlar olish terapevtik xususiyatlarga asoslangan o'simliklarni tanlashdan boshlanadigan tizimli jarayonni o'z ichiga oladi. To'g'ri vaqtda yig'ish, quritish va saqlash juda muhimdir. Bioaktiv birikmalarni olish uchun maseratsiya va distillash kabi ekstraksiya usullari qo'llaniladi. Damlamalar, choylar, yog'lar va boshqalar shaklida shakllantiriladi. Sifat nazorati xavfsizlik va samaradorlikni ta'minlaydi. To'g'ri foydalanish va dozani tushunish optimal foyda olish uchun kalit hisoblanadi. Bu jarayon tabiatning an'anaviy dori vositalari, qo'shimchalar va integrativ terapiya uchun shifobaxshligidan foydalanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ai-LingLi, Bang-Jiao Chen, Guo-HuiLi, Ming-Xing Zhou, Dong-MeiRen, Xiao-Ning Wang, TaoShen. *Physalis alkekengi* L. var. *franchetii* (Mast.) Makino: An ethnomedical, phytochemical and pharmacological review. *Journal of Ethnopharmacology*. 2018, Pages 260-274.
2. Биотехнология в селекции растений. Клеточная инженерия / науч. ред. – Минск: Беларус. наука, 2012. – 489 с. – ISBN 978-985-08-1392-3.
3. Кильчевский А.В., Хотылева Л.В.. Генетические основы селекции растений. В 4т. Т.3.
4. Мамедов М.И., Енгальчев М.Р. Морфологические и репродуктивные особенности растений *Physalis ssp.* В условиях умеренного климата. Овощи России. 2017.
5. Валиханова Г.Ж. Культура клеток растений как объект биотехнологии: Курс лекций. –Казахстан: Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби. 2002.
6. Shekar-Forosh S, Ashtiyani SC, Akbar-Pour B, et al. [The effect of *Physalis alkekengi* alcoholic extract on concentrations thyroid hormones in rats] *Persian. Zah JRes Med Sci*. 2012; 13(9): 1-7